

To an issue regarding the definition of generic object of violation of citizen's equality depending on their race, nationality, religious beliefs, disability and other signs

До питання щодо визначення родового об'єкту порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та інших ознак

Viktor Kurafiev

Key words:

object of crime, generic object of crime, crimes against constitutional rights of citizens.

Ключові слова:

об'єкт злочину, родовий об'єкт злочину, злочини проти конституційних прав громадян.

Проблема об'єкта злочину – одна з найбільш складних і суперечливих у теорії кримінального права.

Під родовим об'єктом у науці кримінального права розуміється об'єкт, яким охоплюється певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які повинні охоронятися внаслідок цього єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм. Виокремлення родового об'єкта має важливе значення, оскільки на його підставі проводиться класифікація всіх злочинів та кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за їх вчинення. Ця властивість була врахована при побудові Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, що дало можливість законодавцю в межах одного розділу КК України об'єднати норми, якими встановлюється відповідальність за посягання на тотожні чи однорідні суспільні відносини.

Для встановлення сутності родового об'єкта злочинів, розташованих у розділі V КК України, у тому числі порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії, потрібно провести системно-структурний аналіз суспільних відносин, які підлягають кримінально-правовій охороні нормами цього розділу.

Щодо визначення родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 161 КК України, в юридичній літературі існує кілька поглядів. Цьому сприяла неоднозначність позицій законодавця, котрий у попередніх КК України розміщував подібні (схожі) злочини у різних розділах Особливої частини КК. Так, у КК УРСР 1922 р. подібний злочин було передбачено ст. 83, він розміщувався у підрозділі «Про злочини проти порядку управління», що входив у розділ I «Державні злочини»¹.

У КК 1927 р. відповідна норма охоплювалася ст. 56 і розміщувалася у розділі II «Злочини проти порядку управління»².

У КК УРСР 1960 р. злочин зі схожими ознаками було розміщено у підрозділі «Інші злочини проти держави» розділу I «Державні злочини», і відповідальність за нього передбачалася у ст. 66 КК УРСР.

Науковці в якості родового об'єкта розглядуваного злочину також визначали нерівнозначні (різні) суспільні відносини. Наприклад, П.С. Матишевський під об'єктом даного злочину розумів «безпеку діяльності держави у сфері оборони, грошово-кредитної, бюджетної і транспортної системи». П.Ф. Тельнов родовим об'єктом цієї групи суспільно небезпечних діянь визнавав загальнодержавні

¹ Сборник документов по истории уголовного законодательства СРСР и РСФСР 1917–1922 гг./ под ред. проф. И.Т. Голякова. – М. : Государственное издательство юридической литературы. – С. 126.

² Уголовное законодательство СССР и Союзных Республик. Основные законодательные акты / под ред. проф. Д.С. Карева. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. – С. 95.

інтереси у сфері охорони національної і расової рівноправності, засад обороноздатності, громадської безпеки та господарської могутності держави, а також здійснення правосуддя у сфері боротьби з державними злочинами³.

У КК України 2001 р. відповідальність за порушення рівноправності громадян була передбачена у ст. 161 КК, яку законодавець помістив у розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина».

Наразі особливих дискусій із приводу родового об'єкта даного злочину в літературі немає, тому що законодавцем чітко визначено місце цього діяння, та й з назви самого розділу випливає, що воно посягає на конституційні права і свободи людини і громадянина. Втім, хоча законодавець чітко визначив місце вказаної норми, деякі дослідники висловлюють сумніви щодо правильності її розміщення в системі Особливої частини КК, а, отже, свою незгоду із відповідним трактуванням.

Цікавою видається думка С.Я. Лихової, яка зазначає, що «в розділі V Особливої частини КК України містяться юридичні склади злочинів, які посягають на три різні родові об'єкти: політичні правові відносини, трудові правові відносини та правові відносини, які виникають у процесі реалізації охорони громадянських (особистих) прав і свобод людини і громадянина». Проте, на її думку, деякі види злочинів, які містяться в цьому розділі, мають інший об'єкт. Як приклад вона наводить ст. 161 КК України і вважає, що дана норма «спрямована на захист правовідносин, суб'єктами яких виступають не окремі особи, а їх групи, яких об'єднують спільні риси: раса, колір шкіри, національність, релігійні, інші переконання тощо. Саме тому злочин, передбачений ст. 161 КК, з урахуванням відносин, на які він посягає, повинен міститися не в V розділі Особливої частини КК, а в XX: «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»⁴.

Коментуючи процитоване твердження, зазначимо таке. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені розділом XX Особливої частини КК, – протиправні діяння із найвищим ступенем суспільної небезпечності, які загрожують безпеці всього людства і посягають на найважливіші цивілізаційні цінності, оскільки підривають основи всього світового порядку та можуть становити загрозу існуванню людства як такого⁵.

У КК України вони називаються злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зокрема, це: пропаганда війни (ст. 436 КК), порушення заходів і звичаїв війни (ст. 438 КК), геноцид (ст. 442 КК) та інші злочини із XX розділу Особливої частини КК. Як видно, за своєю природою це діяння, які вчинюються на території декількох держав або становлять небезпеку для декількох держав⁶. Як зазначає С.М. Мохончук, родовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини, що складаються в результаті дотримання норм міжнародного права і визначають базові засади існування держав і народів, а також основні принципи забезпечення міжнародного миру, безпеки та правопорядку (мирне вирішення спорів, незастосування сили, недоторканність кордонів, територіальна цілісність, самовизначення народів і невтручання у внутрішні справи іноземних країн, повага прав людини і виконання міжнародних зобов'язань), що в кінцевому підсумку охороняють умови існування людства⁷.

Утім, як слушно зазначила І.О. Зінченко, злочин, передбачений ст. 161 КК, порушує інтереси не людства або держави в цілому, а права конкретної людини або громадянина, інколи, можливо, групи громадян. Але це завжди конкретне коло визначених осіб-потерпілих, а не сама безпека існування національних, етнічних, расових чи релігійних груп, як це має місце, наприклад, у випадку геноциду. До того ж, навряд чи посягання на права і свободи окремих громадян (за винятком представників іноземних держав, осіб, які мають міжнародний захист, державних, громадських діячів, і щодо захисту яких у КК існують спеціальні норми), може призвести до міжнародних ускладнень і становити небез-

³ Тельнов П.Ф. Другие государственные преступления. – М.: ВЮЗИ, 1970. – С. 48.

⁴ Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – С. 172.

⁵ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Нац. Акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – Т. 17. – С. 322.

⁶ Яценко С.С. Злочини міжнародного характеру // Юридична енциклопедія. – Том. 2. – К., 1999. – С. 615.

⁷ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Нац. Акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – Т. 17. – С. 323.

пеку для міжнародного правопорядку. Таким чином, І.О. Зінченко вважає, що місце ст. 161 КК в системі Особливої частини КК визначено правильно, виходячи із родового об'єкту цього злочину⁸.

Згідно зі ст.1 КК України 2001 р., головним завданням кримінального законодавства є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується на Конституції України і загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, отже, закріплені в Основному Законі конституційні права і свободи людини і громадянина є найважливішим об'єктом кримінально-правової охорони.

Конституційне право людини і громадянина – це закріплена в Конституції України юридична можливість суб'єкта конституційно-правових відносин задовольняти конкретні особисті потреби та інтереси, що відповідають рівню розвитку суспільства і держави.

Свобода людини і громадянина як конституційно-правова категорія – це встановлена і гарантована законом спроможність людини діяти відповідно до своїх інтересів та мети, сфера автономії громадянина стосовно держави, вибір певних дій і волевиявлень⁹.

У кримінально-правовій літературі існує багато визначень поняття злочинів проти конституційних прав і свобод людини і громадянина. Так, Е.С. Тенчов визначає їх як передбачені КК винні суспільно небезпечні діяння, прямо спрямовані на завдання істотної шкоди закріпленим у Конституції РФ правам і свободам громадян Росії, іноземних громадян або осіб без громадянства¹⁰. О.М. Красиков розуміє ці злочини як суспільно небезпечні, протиправні діяння, які посягають на конституційні права і свободи людини і громадянина, що охороняються¹¹. А.В. Серебреннікова вказує, що дані злочини – це передбачені в КК РФ суспільно небезпечні діяння, які посягають на найважливіші права і свободи людини і громадянина, закріплені в Конституції РФ¹². Як видно із наведених визначень, всі вони мають спільні риси: вказують на нерозривний зв'язок зазначених прав і свобод із Конституцією, а також на те, що потерпілим від цих злочинів може бути не тільки громадянин, а і будь-яка людина, права чи свободи якої порушені.

Таким чином, враховуючи погляди, що існують у науковій літературі, можна погодитися із таким визначенням злочинів даного виду.

Злочини проти конституційних прав і свобод – це передбачені в Особливій частині КК України суспільно небезпечні, винні діяння, які посягають на основні права і свободи людини і громадянина, закріплені в Конституції України¹³.

Слід зазначити, що Конституція України не передбачає поділу прав і свобод на важливі і другорядні, основні права людини є рівноцінними, невідчужуваними та непорушними.

Відповідно до приписів Конституції, України, враховуючи специфіку родового об'єкту, законодавець виділяє окремий розділ в Особливій частині, де розміщує норми, спрямовані на охорону цілої низки конституційних прав і свобод людини і громадянина від злочинних посягань (розділ V, ст. 157–184 КК). Причому дані посягання на права і свободи обмежені певним колом суспільних відносин і конкретизовані у назві розділу «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод», що не є випадковим, адже в інших розділах КК також містяться норми про посягання на конституційні права і свободи людини і громадянина: зокрема, в розділі II – на життя і здоров'я, в розділі III – на волю, честь і гідність тощо. Законодавець зібрав у розділі V Особливої частини КК низку конституційних прав, які або взагалі не охороняються іншими розділами КК України, або захищаються не в першу чергу, поряд з іншими правами і свободами.

Виходячи з вищезазначеного, у якості родового об'єкту даного складу злочину будемо розуміти суспільні відносини, які забезпечують дотримання конституційних прав і свобод людини і громадянина.

⁸ Зінченко І.О. Кримінальна охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики : [монографія] / І.О. Зінченко. – Харків, 2007. – С. 31–32.

⁹ Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини і громадянина. – Х., 2001. – С. 5–7.

¹⁰ Уголовное право России. Ч. Особенная. Под ред. проф.Л.Л. Кругликова. – М., 1999. – С. 132.

¹¹ Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана политических, гражданских и иных конституционных прав и свобод человека и гражданина в России. – Саратов, 2000. – С. 30.

¹² Серебренникова А.В. Уголовно-правовое обеспечение конституционных прав и свобод человека и гражданина по законодательству Российской Федерации и Германии. – М., 2005. – С. 20.

¹³ Зінченко І.О. Кримінальна охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики : [монографія] / І.О. Зінченко. – Харків, 2007. – С. 12.

Summary

The issues of definition of generic object of violation of citizens' equality depending on their race, nationality, religious beliefs, disability and other signs were considered.

Анотація

Розглядаються проблеми визначення родового об'єкту порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та іншими ознаками.

Використана література:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / редкол. : В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Нац. Акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2017. – Т. 17. – 1064 с.
2. Зінченко І.О. Кримінальна охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина / Аналіз законодавства і судової практики : [монографія] / І.О. Зінченко. – Харків, 2007. – 320 с.
3. Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана политических, гражданских и иных конституционных прав и свобод человека и гражданина в России. – Саратов, 2000. – 104 с.
4. Кушніренко О.Г., Слінько Т.М. Права і свободи людини і громадянина. – Х. : Факт, 2001, – 151 с.
5. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України). – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 573 с.
6. Сборник документов по истории уголовного законодательства СРСР и РСФСР 1917–1922 гг./ под ред. проф. И.Т. Голякова. – М. : Государственное издательство юридической литературы. – 463 с.
7. Серебренникова А.В. Уголовно-правовое обеспечение конституционных прав и свобод человека и гражданина по законодательству Российской Федерации и Германии. – М., 2005. – 470 с.
8. Тельнов П.Ф. Иные государственные преступления. – М. : ВЮЗИ, 1970. – 67 с.
9. Уголовное законодательство СССР и Союзных Республик. Основные законодательные акты / под ред. проф. Д.С. Карева. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. – 531 с.
10. Уголовное право России. Ч. Особенная. / под ред. проф. Л.Л. Кругликова. – М., 1999. – 839 с.
11. Яценко С.С. Злочини міжнародного характеру // Юридична енциклопедія в 6 т. / редкол. Ю.С. Шемшученко та ін. – Том 2. – К. : Укр. Енциклопедія, 1999. – 744 с.

Viktor Kurafiev,

Aspirant of Criminal Law Department № 2
of the Yaroslav Mudryi National Law University